

İnklüziv təhsil üzrə müəllim inkişafı proqramları

Proqram 2 – İnsan hüquqlarına əsaslanan inklüziv təhsil

İştirakçı kitabçası

Hazırladı:

Dr Peter Grimes
Marieke Stevens
Arlene dela Cruz
Tricia Mercado
Kaisa Ligaya Sol Cruz

Sifarişçi:

“Regional İnkişaf” İctimai Birliyi
UNİCEF-in Azərbaycanadakı Nümayəndəliyi

Yanvar, 2019

Mündəricat

İxtisarların siyahısı	3
Giriş.....	4
Bölmə 2.1 - İnküziv təhsil nədir?	6
Ümumi məlumat	6
Bölmənin məqsədləri:	6
Bölmənin məzmunu:	6
Giriş.....	6
İnküziv təhsilin tərifi	6
Hüquqi çərçivələr	6
Azərbaycanda və dünyada əlilliyi olan uşaqlarla bağlı məlumatlar.....	7
İnküziv dəyərlər	8
Yekun qeydlər.....	8
Bölmə 2.1 - İnküziv təhsil: Köməkçi vərəqələr	10
“A” köməkçi vərəqəsi: İnküziv təhsil üzrə işçi vərəqi	10
“B” köməkçi vərəqəsi: İnküziv təhsil	11
“C” köməkçi vərəqəsi: “İnküziv təhsil çiçəyi”	13
Bölmə 2.2 Əlilliyin sosial modeli.....	15
Ümumi məlumat	15
Bölmənin məqsədləri:	15
Bölmənin məzmunu:	15
Giriş.....	15
Əlillik nədir.....	15
Əlilliyə tibbi yanaşma	15
Əlilliyə sosial yanaşma	17
Funksionallıq, Əlillik və Sağlamlığın Beynəlxalq Təsnifatı	17
Ədalətlik və bərabərliyə münasibətlər	18
Yekun qeydlər.....	18
Tətbiq.....	19
Ümumi məlumat	19
Bölmənin məqsədləri:	19
Bölmənin məzmunu:	19
Giriş.....	19
Bölmə 2.3 - Tətbiq: Köməkçi vərəqələr.....	20
“A” köməkçi vərəqəsi: Nümunəvi dəyərlər bəyannaməsi	20
“B” köməkçi vərəqəsi: Öyrənmə və iştiraka əngəl olan potensial maneələr	21
İstinadlar.....	24

İxtisarların siyahısı

ÜŞ №4	BMT-nin "Əlillərin hüquqları haqqında" Konvensiyasının 24-cü maddəsinə 4 sayılı Ümumi Şərh
BMT	Birləşmiş Millətlər Təşkilatı
BMTUHK	BMT-nin "Uşaq hüquqları haqqında" Konvensiyası
BMTƏŞK	BMT-nin "Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları haqqında" Konvensiyası
İHÜK	İnsan Hüquqları haqqında Ümumi Bəyannamə

Giriş

İkinci proqramda əsas diqqət inklüziv təhsilə insan hüquqları nöqtəyi-nəzərindən nəzər yetirilməsinə yönəlir. Bu proqramın məqsədi iştirakçıların inklüziv təhsili dəstəkləyən qanunvericilik çərçivələri ilə tanış olması, inklüziv təhsillə bağlı geniş yayılmış yanlış təsəvvürləri və inklüziv təhsilin insanın inklüziv dəyərlərindən başladığını öyrənməsi yolu ilə onların inklüziv təhsilin mahiyyətini qavramalarına kömək etməkdir. Proqramın sonrakı hissəsində biz sosial yanaşma əsasında əlilliyin mahiyyətinə nəzər salacağıq. 2.2-ci bölmədə əlilliyə tibbi və ya fərdi yanaşmanın təsirlərindən, habelə Funksionallıq, Əlillik və Sağlamlığın Beynəlxalq Təsnifatının köməyi ilə xüsusi təhsildən inklüziv təhsilə doğru paradigma dəyişikliyinə yönələn qlobal səylərdən bəhs edəcəyik.

İkinci proqramın əsas məqsədi iştirakçıların inklüziv təhsilin təməl prinsipini başa düşmələrinə kömək etməkdir. Inklüziv təhsillə bağlı dörd təlim proqramının hər birini başa düşmək üçün inklüzivliyin mahiyyəti ilə bağlı təsəvvürlər eyni olmalıdır. Birinci proqram sizin təlimi idarəetmə üslubunuza və təlim proqramlarında istifadə olunan müxtəlif strategiya və metodlara kökləndiyi halda, ikinci proqram daha çox məzmunla, habelə konsepsiyalar, hüquqi çərçivələr və inklüziv dəyərlər vasitəsilə insan hüquqlarına əsaslanan yanaşmanın başa düşülməsinə yönəlir. Biz həmçinin sosial yanaşma əsasında əlilliyin mahiyyətini və inklüziv təhsil üçün paradigma dəyişikliyinə hansı zərurətdən irəli gəldiyini öyrənəcəyik. İstifadə olunan metodlar əsasən reflektiv fərdi tapşırıqlar və interaktiv qrup məşğələləridir.

Bu proqram üç bölmədən ibarətdir:

- Bölmə 2.1 - Inklüziv təhsil

Hər kəsin inklüziv təhsil haqqında ortaq təsəvvürlərə malik olması çox vacibdir. Bu proqramın birinci bölməsində inklüziv təhsillə bağlı beynəlxalq və milli qanunvericilik, Azərbaycanda və dünyada əlilliyi olan uşaqların ümumi vəziyyəti və inklüziv təhsilin tətbiqində inklüziv dəyərlərin əhəmiyyətindən bəhs edilir.

- Bölmə 2.2 - Əlillik

Inklüziv təhsilin uğurlu tətbiqi üçün əlilliyin nə olduğunu və əlilliyi olan şəxslərin hüquqlarını bilmək vacibdir. İkinci proqramın ikinci bölməsində sosial yanaşma əsasında əlilliyin mahiyyətinə diqqət yetiriləcək. Biz, həmçinin, əlilliyi olan uşaqların tam inklüziv şəraitdə təhsil almaq və fəal olmaq hüququna dəstək göstərmək üçün xüsusi təhsildən inklüziv təhsilə keçidin niyə zəruri olduğunu öyrənəcəyik.

- Bölmə 2.3 - Tətbiq

Bölmə 2.3 bütün öyrənilənləri təcrübədə tətbiq etmək üçün iştirakçıların icra edə biləcəyi məşğələlərdən və tapşırıqlardan ibarətdir. Bu, sadəcə onların 2-ci Proqramda təqdim edilən məzmunla bağlı biliklərini nümayiş etdirməyəcək, həm də onları öz məktəb icmalarında ata biləcəkləri kiçik addımlar barədə düşünməyə həvəsləndirəcək.

İkinci proqram inklüziv təhsil və əlillik barədə ilkin anlayış və onun prinsiplərindən bəhs edir. Bu müəllim inkişafı proqramlarında istifadə olunan əsas yanaşma təhsilalanlara köklənən, fəal və təcrübi fəaliyyətə əsaslanan yanaşma olduğundan, təlimçilər bu təlim materiallarında reflektiv və birgə məşğələləri tətbiq etmək üçün hazırlanacaqlar. Bu, təlimçilərə sadəcə 2-ci Proqram üçün deyil, həm də paketin növbəti iki proqramı üçün də faydalı olacaq. 3-cü Proqramda əməkdaşlığın müxtəlif növlərinə daha ətraflı nəzər salınacaq, 4-cü Proqramda isə inklüziv təcrübənin planlaşdırılması və tətbiqi üçün praktiki göstərişlər və tövsiyələr veriləcək.

"Təlimçinin ümumi məlumat kitabçası"nda təlim sessiyalarının təşkili və idarə edilməsi üçün göstərişlər və tövsiyələr verilir.

Daha ətraflı məlumat

İnklüziv təhsil siyasətləri, əlilliyi olan uşaqlarla bağlı məlumatlar və inklüziv dəyərlər barədə faydalı resurslar:

- İnsan Hüquqları haqqında Ümumi Bəyannamə: <http://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/>
- BMT-nin "Uşaq hüquqları haqqında" Konvensiyası: <https://www.unicef.org/crc/>
- BMT-nin "Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları haqqında" Konvensiyası: <https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities-2.html>
- 2015-ci il Qlobal Monitoring Hesabatı: <http://unesdoc.unesco.org/images/0023/002322/232205e.pdf>
- Toni But və Mel Ainskounun "İnklüzivlik İndeksi": <https://www.eenet.org.uk/resources/docs/Index%20EY%20English.pdf>
- Funksionallıq, Əlillik və Sağlamlığın Beynəlxalq Təsnifatı: <http://www.who.int/classifications/icf/en/>

Bölmə 2.1 - İnküziv təhsil nədir?

Ümumi məlumat

Bölmənin məqsədləri:

- İnküziv təhsillə bağlı əsas anlayışları və prinsipləri təqdim etmək
- İştirakçıları inküziv təhsil sahəsində beynəlxalq və milli qanunvericilik çərçivələri ilə tanış etmək
- İnküziv dəyərlər və onların inküziv təhsilin tətbiqində əhəmiyyəti barədə daha ətraflı öyrənmək

Bölmənin məzmunu:

- Giriş
- İnküziv təhsilin tərifi
- Hüquqi çərçivələr
- Azərbaycanda və dünyada əlilliyi olan uşaqlarla bağlı məlumatlar
- İnküziv dəyərlər
- Yekun qeydlər

Giriş

Bu, Azərbaycanda inküziv təhsilin tətbiqində müəllimlərə və ilkin pedaqoji təhsil alan tələbələrə dəstək göstərən proqramlar və onların bölmələri çərçivəsində ikinci proqramdır. UNİCEF və RİİB-in rəhbərlik etdiyi bu inküziv təhsil layihəsi inküziv təhsillə bağlı dövlət proqramına dəstək göstərir. İnküziv təhsilin mahiyyətinə dair ortaq təsəvvürlərin formalaşdırılması çox vacibdir. İnküziv təhsil kompleks bir termin olduğuna görə, insanlar çox zaman onunla bağlı qəti fikirlərə sahib olur və onların inküziv təhsilin faktiki mahiyyəti barədə təsəvvürləri çox fərqli ola bilər. Fərqliliklərə nəzər yetirmək əvəzinə, biz bu gün BMT-nin "Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları haqqında" Konvensiyası və digər beynəlxalq sənədlər əsasında inküziv təhsilin mahiyyətinə nəzər salacaq və ortaq təsəvvür yaradacağıq.

İnküziv təhsilin tərifi

İnküziv təhsilin nə olduğunu başa düşməyimiz bizim üçün çox vacibdir. Bir çox konvensiyalarda və tədqiqatlarda inküziv təhsilin tərifi, konsepsiyası və prinsipləri təqdim olunsa da, onun həqiqi mahiyyəti ilə bağlı fərdi fikirlərimiz və anlayışımız əsasdır. Buraya inküziv təhsilin təhsilverənlər olaraq bizim üçün nə ifadə etməsi barədə dürüst fərdi refleksiya etmək daxildir. İnküziv təhsilin mahiyyətini başa düşməyimiz bizə təcrid olunmuş uşaqların, məsələn, əlilliyi olan uşaqların təhsildən niyə kənar qaldığını anlamağa kömək edəcək. Əlilliyi olan uşaqların təhsil almasına və effektiv şəkildə öyrənməsinə mane olan amilləri bilmək vacibdir. Ümumilikdə, inküziv təhsilin hər birimiz üçün nə ifadə etdiyini müəyyənləşdirmək bizə daha inküziv məktəblər və inküziv cəmiyyətlər qurmaqda kömək edə bilər.

Hüquqi çərçivələr

İnklüziv təhsil bütün uşaqların keyfiyyətli təhsil almaq hüququna əsaslanır. Bir sıra beynəlxalq konvensiyalar, həmçinin milli qanunvericilik çərçivələri müvafiq ölkələrdə inklüziv təhsilin tətbiqini təmin edir. Azərbaycana üçün aidiyyətli beynəlxalq və milli hüquqi sənədlər aşağıdakılardır:

- İnsan Hüquqları haqqında Ümumi Bəyannamə, 1948ⁱ
- BMT-nin “Uşaq hüquqları haqqında” Konvensiyası, 1989ⁱⁱ
- BMT-nin “Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları haqqında” Konvensiyası, 2006ⁱⁱⁱ
- Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, 1995^{iv}
- “Təhsil haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 2009^v
- “2018–2024-cü illərdə Azərbaycan Respublikasında əlilliyi olan şəxslər üçün inklüziv təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Proqramı”^{vi}

İnklüziv təhsilin mahiyyəti ilə bağlı bir çox yanlış təsəvvürlər mövcuddur. “Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları haqqında” Konvensiyaya əsasən, inklüziv təhsil aşağıdakıları ehtiva edir:

- Əlilliyi olan şəxslərin ümumtəhsil sistemindən kənarlaşdırılmamasını təmin etmək
- Yaşadıkları icmada digərləri ilə bərabər əsaslarla inklüziv, keyfiyyətli və pulsuz ibtidai və orta təhsil almaq imkanlarını təmin etmək
- Fərdi ehtiyacları nəzərə alaraq ağlabatan uyğunlaşdırmalar aparmaq
- Əlilliyi olan şəxslərin ümumtəhsil sistemində zəruri dəstəyi almasına təminat vermək
- İnklüzivliyin tam şəkildə təmin olunması hədəfinə uyğun olaraq, akademik və sosial inkişafa maksimum şərait yaradan mühitlərdə fərdi ehtiyacları uyğunlaşdırılmış dəstək tədbirlərini təmin etmək
- Əlilliyi olan uşaqları digər uşaqlardan ayıraraq xüsusi məktəblərdə seqreqasiyaya məruz QOYMAMAQ

İnklüziv təhsilin bir çox tərifləri və mənaları mövcuddur. Onların ümumi elementləri aşağıdakılardır^{vii}:

- İnklüziv təhsil məktəblərin daha münbit, uşaqlara köklənən və bütün uşaqlar üçün faydalı olmasına yönələn fasiləsiz prosesdir
- İnklüziv təhsil təhsil mədəniyyətinin, təhsillə bağlı siyasət sənədlərin və təcrübələrin geniş spektrli təhsilalanlara uyğun olması üçün yenidən qurulmasını ehtiva edir
- İnklüziv təhsil məktəbin bütün təhsilalanlara uyğun olması üçün dəyişməsinə şərtləndirir
- İnklüziv təhsil uşaqların məktəbinizdə və icmanızda təhsilə çıxış əldə etməsinə əngəl olan konkret maneələrin müəyyənləşdirilib aradan qaldırılması ilə bağlı davamlı fəaliyyətdir
- İnklüziv təhsil təhsil, təlim prosesində fəal iştirakı və akademik və sosial nailiyyətə əngəl olan maneələrin müəyyən edilməsi və aradan qaldırılmasını ehtiva edir
- İnklüziv təhsil geniş spektrli maraqlı tərəflərin iştirakı ilə icra edilməli olan bir prosesdir.

Azərbaycanda və dünyada əlilliyi olan uşaqlarla bağlı məlumatlar

Ötən il UNICEF-in sifarişi ilə əlilliyi olan uşaqlarla bağlı biliklər, münasibətlər və təcrübəyə^{viii} dair tədqiqat aparıldı. 2018-ci ilin aprel ayında təqdim olunmuş nəticələr bizə məlumatlarla bağlı bəzi əsas məqamları sizinlə bölüşmək imkanı verir

- Azərbaycanda əlilliyi olan uşaqlarla bağlı dəqiq məlumatlar əldə etmək çətindir.
- Azərbaycanda əhalinin 5.6%-ni əlilliyi olan şəxslərin təşkil etdiyi təxmin edilir. Onlardan 2.6%-i uşaqlardır. Bu göstəricilər beynəlxalq səviyyədə qəbul olunan hesablama göstəriciləri ilə müqayisədə aşağıdır. Belə ki, beynəlxalq səviyyədə qəbul olunan hesablama əsasən bu göstərici ümumi əhalinin (orta və ağır dərəcəli əlilliyi olan) 15%-ə qədər, uşaqların xüsusi çəkisi isə 5.1%-ə qədər ola bilər.
- Məlumatların qeyri-dəqiqliyi məsələsi qismən əlilliyi olan şəxslərin müəyyənləşdirilmə sistemi ilə bağlıdır. Belə ki, bu sistem əlilliyin tibbi modelinə əsaslanır.

- Bəzi valideynlər sosial damğalama ilə əlaqədar olaraq diaqnostikadan çəkinirlər.

Məlumatlarla bağlı məsələlər tək-cə Azərbaycanda problemlidir deyil. Əlilliyi olan uşaqlarla bağlı dəqiq məlumatların əldə edilməsi global məsələdir.

2015-ci il üzrə Qlobal Monitoring Hesabatının^x əsas nəticələrinə görə, aşağı orta gəlirli ölkələrdə əlilliyi olan uşaqlara dair əksər məlumatlar mövcud məlumatların keyfiyyətinin aşağı olması səbəbilə təqribi hesablamalara əsaslanır. Bunun səbəblərindən biri ondan ibarətdir ki, əksər təsnifat sistemləri əlilliyin tibbi modelinə əsaslanan qiymətləndirmə proseslərinə söykənir. Hazırkı beynəlxalq tendensiya Funksionallıq, Əlillik və Sağlamlığın Beynəlxalq Təsnifatından istifadədir. Burada qiymətləndirmə zamanı orqanizmin funksiyaları və quruluşu, fəaliyyətlər və iştirak və ətraf mühit amilləri nəzərə alınır.

Bəzi ölkələrdə əlilliyi olan uşaqların 90%-ə yaxını^x məktəbə getmir. Əlil olmaq uşağın heç vaxt məktəbə getməmək ehtimalını iki dəfədən çox artırır. Əlilliyi olan uşaqların məktəbi yarımçıq tərk etmək və ya ayrı-seçkiliklə üzləşmək ehtimalları ikiqat yüksəkdir. Son onilliklər ərzində dünyada inklüziv təhsilə yönələn nümunəvi təcrübələr yaranmışdır. BMT-nin “Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları” haqqında Konvensiyası tam inklüziv təhsilin dəstəklənməsi üçün müfəssəl istiqamət vermiş və bir çox ölkələr öz siyasətlərini inklüziv təhsilin təməl prinsiplərinə uyğunlaşdırmışdır və fasiləsiz olaraq uyğunlaşdırmağa davam edir. Lakin bu müsbət proseslərə baxmayaraq, hələ də çoxsaylı çətinliklər qalır. Əlilliyi olan uşaqlar üçün bir nömrəli maneə insanların əlilliyə qarşı mənfi münasibətidir. Bu isə əlilliyi olan uşaqların davamlı olaraq kənarlaşdırılması, ayrı-seçkiliyə məruz qalması və təcrid olunması ilə nəticələnir.

İnklüziv dəyərlər

İnklüziv dəyərlər insanların daxilindən başlayır. Çox zaman insanlar bilmir ki, dəyərlər faktiki olaraq şəxsin hərəkətlərinə təsir göstərir. Dəyərlər insanın məktəbdə və sinif otağında hərəkətlərinə, davranışına və başqaları ilə qarşılıqlı təmasına təsir edir. Bu o deməkdir ki, biz nəyinsə doğru olmadığına inanırıqsa, onunla bağlı tədbir görərkən doğru olduğuna inandığımız şeyi əsas götürərək addım atırıq. Inklüziv dəyərlər hərəkətlərimizə birbaşa təsir göstərir.

Yekun qeydlər

Bu sessiyada biz əlilliyi olan şəxslərin hüquqlarını qoruyan hüquq çərçivələr barədə hər şeyi öyrəndik. Biz öyrəndik ki, inklüziv təhsil əlilliyi olan uşaqların digər uşaqlarla birlikdə yerli icma məktəblərində eyni sinif otaqlarında təhsil almalarını tələb edir. Biz həmçinin Azərbaycanda əlilliyi olan uşaqlarla bağlı məlumatları müzakirə etdik. Müəyyən etdik ki, ölkədə əlilliyi olan uşaqlar aydın şəkildə müəyyən edilməyib. Onu da öyrəndik ki, dünyada əlilliyi olan uşaqlarla bağlı məlumatlarda ciddi boşluqlar var. Bu sessiyada vurğulandı ki, təhsilverənlər olaraq biz heç də həmişə məktəblərdə malik olduğumuz dəyərlərin fərqiində olmuruq. Bu sessiyada müəsisələrimizdə inklüziv dəyərlərin nə qədər önəmli olduğu vurğulandı, çünki onlar məktəb icmalarında mədəniyyəti və həyat tərzini dəyişir. Bundan əlavə, inklüziv dəyərləri müəllimlərin başa düşməsi və tanıması vacibdir, çünki onlar bizim hərəkətlərimizə, həmçinin təhsilalanlara təsir edirlər.

2-ci Proqramın 2.1-ci bölməsində inklüziv təhsilin konsepsiyası və prinsiplərini başa düşməyimiz üçün məlumatlar təqdim olundu. Məqsəd bizim hər birimizi inklüziv məktəblərdə əlilliyi olan uşaqlar üçün münbit mühitin qurulması və tətbiq edilməsi istiqamətində ilk addımı atmaq üçün doğru informasiya və təsəvvürlərlə təmin etməkdir.

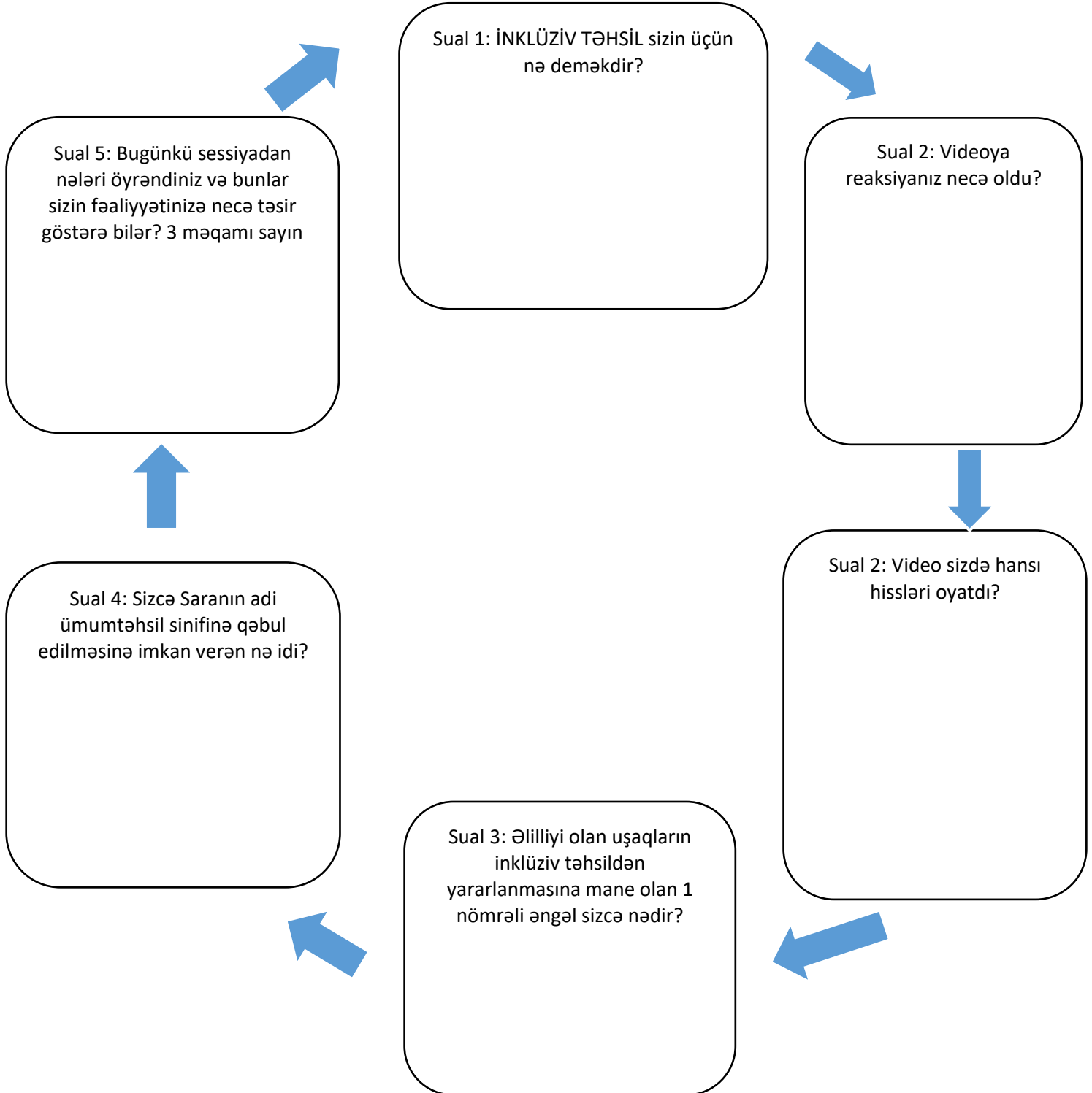
Bölmə 2.1 - İnküziv təhsil: Köməkçi vərəqələr

“A” köməkçi vərəqəsi: İnküziv təhsil üzrə işçi vərəqi

Proqram 2: İnsan hüquqlarına əsaslanan inküziv təhsil

Bölmə 2.1: İnküziv təhsil

Bütün proqram boyunca istifadə olunmalı

“B” köməkçi vərəqəsi: İnküziv təhsil

Proqram 2 – İnsan hüquqlarına əsaslanan inküziv təhsil

Bölmə 2.1 - İnküziv təhsil

Məşğələ 2.1.3: Təqdimat: Hüquqi çərçivə

Hər bir uşağın keyfiyyətli təhsil almaq hüququ var. Bu hüquq İnsan Hüquqları haqqında Ümumi Bəyannamə^x, BMT-nin "Uşaq hüquqları haqqında" Konvensiyası^{xi} və "Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları haqqında" Konvensiyası kimi beynəlxalq sənədlərlə də dəstəklənir^{xii}.

"Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları haqqında" Konvensiyanın 24-cü maddəsi^{xiii} inküziv təhsillə bağlı faydalı tərif verir. Konvensiya əlilliyi olan şəxslərin təhsil hüquqlarını tanıyır. Təhsil hüquqlarının heç bir ayrı-seçkilik olmadan və bərabər imkanlar əsasında təmin olunması məqsədilə Konvensiya dövlətlərin üzərinə inküziv təhsili tətbiq etmək öhdəliyini qoyur. Bu öhdəliyə aşağıdakılar daxildir:

- Əlilliyi olan şəxslərin ümumtəhsil sistemindən kənarlaşdırılmamasını təmin etmək
- Yaşadıqları icmada digərləri ilə bərabər əsaslarla inküziv, keyfiyyətli və pulsuz ibtidai və orta təhsil almaq imkanlarını təmin etmək
- Fərdi ehtiyacları nəzərə alaraq ağılabatan uyğunlaşdırmalar aparmaq
- Əlilliyi olan şəxslərin ümumtəhsil sistemində zəruri dəstəyi almasına təminat vermək
- İnküzivliyin tam şəkildə təmin olunması hədəfinə uyğun olaraq, akademik və sosial inkişafa maksimum şərait yaradan mühitlərdə fərdi ehtiyacları uyğunlaşdırılmış dəstək tədbirlərini təmin etmək

Azərbaycan yuxarıdakı konvensiyaları imzalayan ölkələrdən biridir. Konvensiyanı təsdiq edəndən bəri, ölkə müxtəlif milli qanunvericilik sənədlərində inküziv təhsilə müxtəlif formalarda dəstəyin təmin olunması vasitəsilə əhəmiyyətli dərəcədə irəliləyişə nail olmuşdur. Konstitusiyaya^{xiv} bütün uşaqların təhsil almaq hüququnu təsbit edir və onların hüquq və azadlıqlarını qoruyur. Azərbaycanın "Təhsil haqqında" qanunu^{xv} isə hər kəsin təhsil alması üçün bərabər imkanlara təminat verir. Bununla belə, tam inküziv təhsili təmin etmək üçün digər milli qanunvericilik sənədləri də "Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları haqqında" Konvensiyanın tələblərinə uyğunlaşdırılmalıdır.

İnküziv təhsil çox zaman yanlış başa düşülən bir termin olduğuna görə, insanlar çox zaman onunla bağlı qəti fikirlərə sahib olurlar və nəticədə onların inküziv təhsilin faktiki mahiyyəti barədə təsəvvürləri çox fərqli ola bilər. Aşağıdakı cədvəldə^{xvi} inküziv təhsilə bir qədər aydınlıq gətirilir:

İnküziv təhsil nədir	İnküziv təhsil nə deyil
...təhsil sisteminin geniş spektrli insanlar üçün daha əlverişli, təhsilənlər üçün rahat və faydalı olması üçün məktəblər və daha geniş təhsil sistemində daima təkamül edən dəyişiklik və təkmilləşmə prosesidir.	...qısa vaxt çərçivəsində icra edilə və başa çatdırıla bilən bir dəfəlik layihə
...təhsil ənənələrinin, siyasətlərinin və təcrübələrinin cinsindən, əlilliyinin olub-olmamasından, etnik, dil, dini mənsubiyyətindən və ya maliyyə vəziyyətindən, yaş qrupundan, sağlamlıq, miqrasiya, qaçqınlıq və ya zəiflik yaradan digər çətinliklərlə üzləşməsindən asılı olmayaraq, müxtəlif qruplardan olan	... sadəcə ümumtəhsil mühitində əlilliyi olan təhsilənlər üçün təhsilin inkişaf etdirilməsinə yönəlir

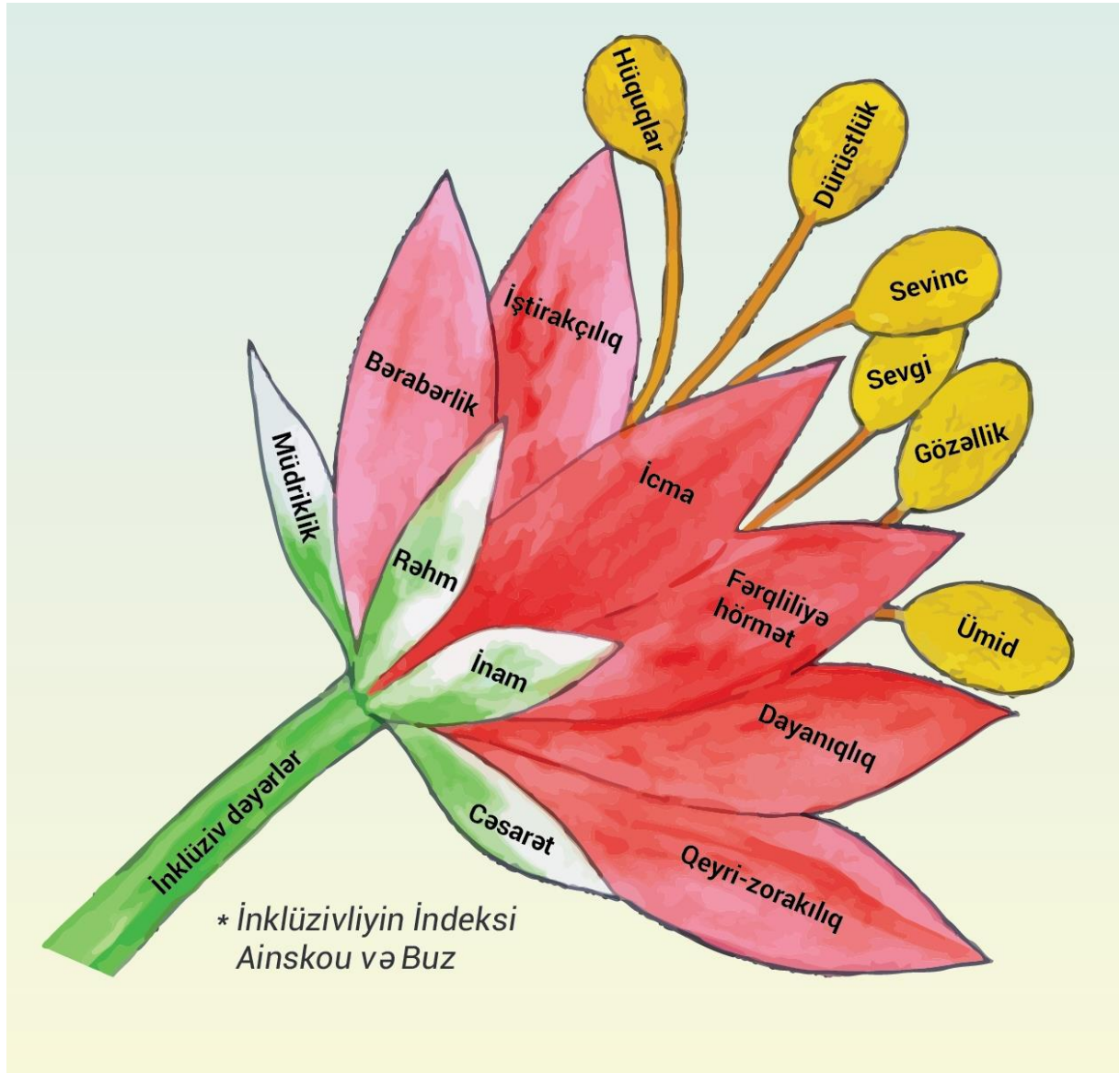
təhsilalanlara uyğunlaşa bilməsi üçün yenidən formalaşdırılmasıdır.	
...təhsil sisteminin istənilən təhsilalanın ehtiyaclarına uyğunlaşması üçün dəyişdirilə bilməsi ilə bağlıdır	...təhsil sistemini dəyişmədən təhsilalanın ona daha rahat uyğunlaşması üçün təhsilalanı dəyişməyə çalışmaqla bağlıdır
...fərqli situasiyalarda təhsilalanların kənarında qalmasına səbəb olan əngəlləri müəyyən etmək və aradan qaldırmaq üçün göstərilən davamlı səylərdir.	...istənilən vəziyyətdə istifadə edilə biləcək tədbirlər alqoritminə əməl edilməsinə əsaslanır.
...təhsilalanların təhsilə, təlim prosesində iştirakına və akademik və sosial uğuruna mane olan əngəllərin müəyyən edilməsi və aradan qaldırılması ilə bağlıdır	...sadəcə təhsilalanların məktəbə və ya sinif otaqlarına daxil ola bilməsinə kömək etməyə yönəlir
...bütün maraqlı tərəflərin (müəllimlər, təhsilalanlar, valideynlər, icma üzvləri, dövlət siyasətinə məsul şəxslər, yerli rəhbərlər, QHT-lər və s.) iştirak etməli olduğu bir prosesdir.	...sadəcə kənar ekspertlər və ya təhsil məmurları tərəfindən icra edilə biləcək bir layihədir
...formal təhsil sistemindən kənarında, habelə formal məktəb mühitlərində (inklüziv təhsil qeyri-formal, alternativ, icma əsaslı və s. təhsil mühitlərində baş verə bilər və azyaşlı uşaqlardan tutmuş yaşlılara qədər təhsilalanları əhatə edə bilər) baş verə bilər.	...sadəcə formal məktəblərdə baş verən bir prosesdir

“C” köməkçi vərəqəsi: “İnklüziv təhsil çiçəyi”^{xvii}

Proqram 2 – İnsan hüquqlarına əsaslanan inklüziv təhsil

Bölmə 2.1 - Inklüziv təhsil

Məşğələ 2.6.1: Inklüziv dəyərlər haqqında təqdimat

Bölmə 2.2 Əlilliyin sosial modeli

Ümumi məlumat

Bölmənin məqsədləri:

- Sosial yanaşma əsasında əlilliyin mahiyyətini qavramaq
- Əlilliyə ənənəvi tibbi model əsasında yanaşmağın təhlükələrindən xəbərdar olmaq
- Əlilliyi olan uşaqların nişanlanmasının (damğalanmasının) mənfi təsirlərini başa düşmək
- Funksionallıq, Əlillik və Sağlamlığın Beynəlxalq Təsnifatını təqdim etmək

Bölmənin məzmunu:

- Giriş
- Əlillik nədir
- Yekun qeydlər

Giriş

Bu, Azərbaycanda inklüziv təhsilin tətbiqində müəllimlərə və ilkin pedaqoji təhsil alan tələbələrə dəstək göstərən proqramlar və onların bölmələri çərçivəsində ikinci proqramdır. UNİCEF və RİİB-in rəhbərlik etdiyi bu inklüziv təhsil layihəsi inklüziv təhsillə bağlı Dövlət Proqramına dəstək verir. Inklüziv təhsilin mahiyyəti barədə ortaq təsəvvürün formalaşdırılması çox vacibdir. Bölmə 2.1-də biz inklüziv təhsilin mahiyyətinə, qanunvericilik çərçivələrinə yaxından nəzər saldıq və inklüziv dəyərlərlə bağlı hər şeyi öyrəndik. Bölmə 2.2-də biz “əlilliyin” sosial nöqtəyi-nəzərdən nə anlama gəldiyini öyrənəcəyik. Bu, bizə inklüziv təhsillə bağlı təsəvvürümüzü daha da dərinləşdirməyə kömək edəcək.

Əlillik nədir

2006-cı ildə BMT-nin “Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları haqqında” Konvensiyası qəbul olunduqdan sonra^{xviii}, Konvensiyanı imzalayan ölkələr əlilliyi olan şəxslərin fərdi hüquqlarını təmin etmək üçün öz qanunvericiliklərinə dəyişikliklər etmişdir və əlilliyi olan şəxslərin digərləri ilə bərabər imkanlarla yaşamaq hüquqlarına dəstək göstərən sistem dəyişikliklərini gücləndirmək üçün davamlı olaraq uzunmüddətli islahatlar həyata keçirməkdədir. Bunu daha dərinləndirən başa düşmək üçün biz “əlilliyi olan şəxslər” deyəndə hüquq sahiblərinin kim olduğunu bilməliyik.

Konvensiyanın 1-ci maddəsinə əsasən, “Əlilliyi olan şəxslər müxtəlif maneələrlə qarşılıqlı təsir zamanı digərləri ilə bərabər əsasda cəmiyyətin həyatında tam və səmərəli iştiraka mane olan sabit fiziki, psixi, əqli və ya hissiyyat pozuntuları olan insanlardır.” Tərifə əsasən, şəxsi əlil edən şey onun malik olduğu məhdudiyətlə ətraf mühitdəki müxtəlif əngəllər arasındakı əlaqədir.

Əlilliyə tibbi yanaşma

Əlilliyin ənənəvi tibbi modeli fərdə köklənir, onu problemi olan insan kimi təsvir edir. Bu yanaşma şəxsin cəmiyyətdə fəal olmamasına töhfə verən ətraf amilləri və ya ətrafdakı əngəlləri nəzərə almır. Spesifik olaraq inklüziv təhsil kontekstində isə, ənənəvi tibbi yanaşma və ya fərdi yanaşma əlilliyi olan uşaqların məktəbdə öyrənmək və səmərəli şəkildə iştirak etmək imkanlarını məhdudlaşdırır. Əlilliyə tibbi və ya fərdi yanaşma insan hüquqlarına əsaslanan yanaşmanın dinamikliyini və kompleks xarakterini əks etdirmir, çünki o, bizim fərdə onun tibbi vəziyyəti/diaqnozu əsasında baxmağımıza

gətirib çıxarır. Nəticədə biz fərdi malik olduğu əlilliyə görə damğalayır və görəcəyimiz tədbirləri əngəllərin aradan qaldırılması və təhsil sistemində islahat aparmaq əvəzinə, fərdlərə yönəlirik.

Nişanlamanın (damğalamanın) mənfi təsirləri

Nişanlama (damğalama) həm mənfi, həm də müəyyən dərəcədə faydalı ola bilər. Uşağın tibbi vəziyyətini və ya diaqnozunu bilmək onun məktəbdə ehtiyacı olduğu dəstəyi almasını təmin etmək baxımından müəyyən dərəcədə faydalıdır. Lakin nişanlama (damğalama) uşağın məktəb həyatına mənfi təsir edir, çünki çox zaman ətraf mühitin və sosial proseslərin yaratdığı əngəlləri nəzərə almır.

Biz əlilliyi olan uşağı malik olduğu məhdudiyyətin tibbi diaqnozu əsasında nişanladıqda (damğaladıqda), bu, onların ehtiyac duya biləcəyi dəstək barədə stabil fikir yaradır. Nişanlama (damğalama) ilə bağlı problem ondan ibarətdir ki, uşaqlar heç vaxt müstəsna olaraq nişanlara uyğun gəlmirlər, buna görə də onlar üçün eyni nişanla təsvir olunan digər uşaqlarla eyni dəstək tələb olunmur. Nişanlama (damğalama) insanları o fikrə gətirib çıxarır ki, şəxsin malik olduğu məhdudiyyət sabitdir və dəyişə bilməz. Bu isə, insanın malik olduğu məhdudiyyətlə təsvir olunmasına gətirib çıxarır və məhdudiyyətlərin zamanla dəyişə biləcəyini nəzərə almır: biz hamımız yaşlandıqca müəyyən məhdudiyyətlər qazana bilərik. Nişanlama (damğalama), həmçinin şəxsin müxtəlif güclü cəhətlərini və istedadını nəzərə almır. Bütün uşaqlar düzgün həvəsləndirmə və dəstəklə məktəbdə iştirak edə, qarşılıqlı ünsiyyətdə ola, öyrənə və mühitə uyğunlaşa bilərlər. Şəxsin malik olduğu məhdudiyyətə görə nişanlanması (damğalanması) bizi onların qabiliyyətləri, istedadı və istəkləri barədə öyrənməkdən çəkindirə bilər.

Əlilliyi olan uşaqların nişanlanmasının (damğalanmasının) mənfi təsirləri^{xix}

- Nişanlama (damğalama) uşağa qarşı gözləntilərin aşağı düşməsinə səbəb olur.
 - Müəllimlərin onları həddən artıq qorumağa çalışması isə uşaqların darıxmasına və həvəsdən düşməsinə səbəb ola bilər.
- Nişanlama (damğalama) müəyyən alt-qrupa daxil olan bütün uşaqların xüsusi resurslarla xüsusi qaydada öyrədilməsi fikrini möhkəmləndirir.
 - Bununla bağlı geniş yayılmış təcrübələrdən biri əlilliyi olan uşaqların sinifdəki digər uşaqlara çatması üçün onlara əlavə tapşırıqlar və ya xüsusi tapşırıqların verilməsidir. Uşaqlar çox zaman bu xüsusi tapşırıqları etmək üçün sinifdən ayrılır, digər uşaqlar isə həmin vaxt fasiləyə çıxır, incəsənət və ya idman dərslərinə gedirlər. Bu, sadəcə əlilliyi olan uşaqları təcrid etmir, onlar həm də öz sosial bacarıqlarının, yaxud ümumi inkişafı üçün vacib olan digər bacarıqların inkişafı üçün zəruri olan fəaliyyətlərdən kənar qalırlar. Ən əsası isə, bu, uşaqlara qarşı qınaq yaradır. Bununla yanaşı, sinifdə uşaqlara fərdi dəstək göstərmək üçün əlavə yetkin yaşlı şəxslərin olması uşaqla sinifdəki digər uşaqlar arasındakı qarşılıqlı təmasa mane ola bilər. Bu o halda istisna oluna bilər ki, həmin əlavə şəxsin tədrisin bütün uşaqlara daha yaxşı uyğunlaşdırılmasına kömək etdiyi müşahidə edilir.
- Müəllimlər hesab edə bilər ki, uşağın öyrənməklə bağlı çətinliklərini aradan qaldırmaq mümkün deyil
 - onlar hesab edə bilər ki, onlarla məşğul olmaq ekspertlərin işidir
- Adi müəllimlərin inamını azalda bilər. Onlar düşünə bilər ki, bu uşaqları öyrətmək üçün onlara xüsusi resurslar lazımdır
 - bu isə uşaqların onlara qoyulan nişanlara müstəsna olaraq uyğun olmadığı fikrini təkrarlayır.
- Diqqətin fərdlərə həddən çox yönəlməsi məktəbi hər kəs üçün yaxşılaşdırmaq imkanlarının itirilməsinə səbəb ola bilər
 - əsas diqqət fərdlərə yönəldiyinə görə, daha geniş məktəb icmasına, məktəbin quruluşu və kurikulumun uyğunluğuna diqqət yetirilmir.

- Nəticədə əlilliyi olan uşaqlar digər uşaqlardan ayrılaraq seqreqasiyaya məruz qalır.

4 sayılı Ümumi Şərhə əsasən aralıq həll yolları

BMT-nin "Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları haqqında" Konvensiyası üzrə 4 sayılı Ümumi Şərhə əsasən müəyyən ölkələrdə istifadə edilən bəzi həll yolları aşağıdakılardır:

- Model A: Natamam inteqrasiya - bu zaman əlilliyi olan uşaqlar adi sinif otaqlarında dərs keçir, lakin onlar üçün təşkil olunan fərdi sessiyalar üçün sinifdən çıxarılır
- Model B: Əlilliyi olan uşaqları ümumtəhsil məktəblərinə "hazırlamaq" üçün onların xüsusi məktəblərdə təhsil alması

Qəbul edilir ki, tam inklüziv təhsilin təmin edilməsi istiqamətində çalışarkən, xüsusi təhsili təcridən aradan qaldırmaq olar, lakin həm xüsusi, həm də inklüziv təhsil sistemlərinin saxlanması qeyri-effektiv və səmərəsiz olmaqla yanaşı, Konvensiya üzrə 4 sayılı Ümumi Şərhə uzlaşmır. Ətraf mühitə, qiymətləndirmə və pedaqoji fəaliyyətə cüzi uyğunlaşdırmalar etməklə əlilliyi olan əksər uşaqları adi siniflərə asanlıqla qəbul etmək olar.

İxtisaslaşmış pedaqogika və xidmətlər

Əlilliyi olan uşaqlar üçün ayrıca pedaqogikanın mövcud olduğuna dair heç bir dəlil yoxdur. Bəzi vaxtlarda uşaqlardan bəziləri üçün kurrikuluma düzəliş edilməli olur və ünsiyyət rejimi fərqli ola bilər. Lakin bütün uşaqların eyni kurrikulumdan yararlanmaq və eyni sosial konstruktiv yanaşmalarla öyrənmək hüququ vardır. İxtisaslaşmış xidmətlər və resurslar hər zaman xüsusi əhəmiyyət daşıyacaqdır, lakin onlar adi müəllimlərə və əlilliyi olan uşaqların seqreqasiyaya məruz qalmadan ümumi mühitdə iştirak etmələrinə dəstək göstərmək üçün inklüziv hüquqlara əsaslanan universal prinsiplər əsasında hazırlanmalıdır.

Əlilliyə sosial yanaşma

Biz əlilliyə ənənəvi tibbi yanaşmanı unutmalı və sosial yanaşmaya keçməliyik. Paradiqma dəyişikliyi aşağıdakı səbəblərdən zəruridir^{xx}:

- Sadəcə əlilliyi olan uşaqlar deyil, bir çox uşaqlar məktəbdə öyrənərkən çətinliklərlə üzləşirlər
- Bu çətinliklər tədrisi yaxşılaşdırmaq üçün istifadə edilə biləcək yollara işarə edə bilər
- Bu təkmilləşdirmələr bütün uşaqlar üçün təlim şəraitinin yaxşılaşdırılmasına gətirib çıxara bilər
- Müəllimlərin fəaliyyətlərinin daha inklüziv olması üçün onların praktiki fəaliyyətinin inkişaf etdirilməsinə dəstək göstərmək lazımdır (əlilliyi olan uşaqlarla ayrıca məşğul olmaq üçün mütəxəssislər cəlb etmək əvəzinə)

Nəzərdə saxlamaq lazımdır ki, biz problemi təhsildə axtararaq təhsilə çıxışı və iştirakı məhdudlaşdıran maneələri aradan qaldırmağa başlasaq, təhsil sistemi təkcə əlilliyi olan uşaqlar üçün deyil, hər kəs üçün daha yaxşı olacaq. Inklüziv məktəb hamı üçün yaxşı keyfiyyətli məktəb deməkdir. 3-cü və 4-cü proqramlarda biz inklüziv pedaqoji fəaliyyətin və inklüziv sinif otaqlarının bütün uşaqlar üçün təlimin effektivliyinə necə dəstək verdiyinə nəzər salacağıq.

Funksionallıq, Əlillik və Sağlamlığın Beynəlxalq Təsnifatı

Dünyada əlilliyi olan uşaqların inklüziv təhsilə cəlb olunmasının dəstəklənməsi ilə bağlı təcrübələr və sistemlərdə bir neçə dəfə dəyişikliklər olmuşdur. Bunlardan biri global şəkildə Funksionallıq, Əlillik və Sağlamlığın Beynəlxalq Təsnifatından (FƏSBT) istifadəyə keçiddir. Bu keçid xəstəliklərin insanların həyatına təsirlərini anlamaq zərurətinin başa düşüldüyü 1970-ci ildən başlayıb. Ümumdünya Səhiyyə Assambleyası bu təsnifatı 2001-ci ilin may ayında rəsmi şəkildə təsdiq etdi və üzv dövlətləri onu müvafiq hallarda öz tədqiqatlarında, müşahidələrində və hesabatlarında tətbiq etməyə çağırdı.

FƏSBT psixo-sosial modelə əsaslanır. O, insan sağlamlığının və rifahın digər komponentlərinin bütün aspektlərini, o cümlədən faydalı münasibətləri və yüksək keyfiyyətli təhsil almağı əhatə edir. Prinsip etibarilə, o, özündə tibbi və sosial modeli birləşdirir və iki əsas hissədən ibarətdir^{xxi}:

1-ci hissə: funksiyalar və əlillik - orqanizmin funksiya və quruluşu komponenti və aktivlik və iştirak komponenti

2-ci hissə: kontekstual amillər - ətraf mühit faktorı və şəxsi faktor. Xüsusi vəziyyətlərdə funksiyalara təsir göstərən xarici (ətraf mühit) və daxili (şəxsi) amilləri əks etdirir

Həm Konvensiyada, həm də FƏSBT-də verilən təriflərdə əlilliyin kontekstual və ətraf mühit faktorlarının önəmi təsdiq olunur. Bu, diqqətin əlilliyin səbəblərindən onun təsirlərinə yönəlməsini göstərir. Buna görə də, əlillik kompleks fenomen kimi şərh edilir. Bu təriflər düşüncə tərzinin fiziki pozuntulara əsaslanan fiziki xarakteristika və qruplaşdırmalardan damğalanan şəxsi əhatə edən daha geniş konsepsiyaya doğru dəyişməlidir.^{xxii}

Ədalətlik və bərabərliyə münasibətlər

Inklüziv olmaq hər kəsə bərabər şəkildə qiymət vermək, müxtəlifliyə hörmət etmək və qəbul etmək deməkdir. Bu yolla, biz əlilliyi olan uşaqların ehtiyaclarına cavab verməyə başlayacağıq, onların kənarlaşdırılmasını məhdudlaşdırmağa və məktəblərimizin daha inklüziv olması üçün ənənə və təcrübələri yenidən qurmağa başlayacağıq.^{xxiii}

Yekun qeydlər

2-ci Proqramın 2.2-ci bölməsində biz əlilliklə bağlı öz baxışlarımızı tədricən necə dəyişə biləcəyimiz və bunun bizim praktiki fəaliyyətimizə necə təsir göstərə biləcəyi ilə bağlı xeyli şey öyrəndik. 2-ci Proqramın 2.1-ci bölməsində (inklüziv təhsil nədir) beynəlxalq və milli səviyyədə inklüziv təhsillə bağlı hüquqi çərçivələrlə bağlı biliklər əldə etdik və inklüziv təhsilin daxildən - bizim inklüziv dəyərlərimizdən başladığını öyrəndik. Bizim üçün önəmli olan sizin bu yolda tək olmadığınızı bilməyinizdir. 2-ci proqram özünü təhlilə köklənir, çünki biz inklüziv təhsilə doğru addım atarkən düzgün mövqe tutmalıyıq. Lakin nəzərə alın ki, çıxdığınız bu yol fərdi olduğu qədər, bizim həm də birgə yolumuzdur.

Inklüziv təhsil bütün maraqlı tərəflərin bir-biri ilə əməkdaşlığını ehtiva edir. O, nazirliklə və digər dövlət qurumları ilə birgə çalışması, müəllimlər və məktəbin digər səlahiyyətli işçiləri arasında əməkdaşlığı, valideynlərin və bütövlükdə məktəb icmasının əməkdaşlığını tələb edir.

Tətbiq

Ümumi məlumat

Bölmənin məqsədləri:

- İştirakçıların 2-ci Proqramda öyrəndiklərini praktiki şəkildə tətbiq edə bilməsi
- İşləyən iştirakçıların məktəblər üçün dəyərlər bəyannaməsi hazırlaya bilməsi
- Bütün iştirakçıların təcrid olunma riski ilə üzləşən uşaqları müəyyən etməsi, həll yolları və strategiyalar tətbiq etməyə başlaması

Bölmənin məzmunu:

- Giriş

Giriş

Bu bölmə 2-ci Proqramda öyrəndiklərimizin praktiki tətbiqinə həsr olunub. Bölmə 2.3-dəki məşğələlər sizə Bölmə 2.1 və Bölmə 2.3-də öyrəndiklərinizi mənimsəmək və tətbiq etməkdə köməklik göstərmək üçün nəzərdə tutulur. Məşğələ 2.3.1 ümumtəhsil məktəb müəllimlərinin məktəblər üçün dəyər bəyannamələri hazırlamasına kömək etmək üçün nəzərdə tutulur. Bu bölmədəki digər məşğələlər bütün hədəf qruplara (ümumi təhsil müəllimləri, xüsusi pedaqoqlar və ilkin pedaqoji təhsil alan tələbələr) şamil edilir.

Bölmə 2.3 - Tətbiq: Köməkçi vərəqələr

“A” köməkçi vərəqəsi: Nümunəvi dəyərlər bəyannaməsi^{xxiv}

Proqram 2: İnküziv təhsil

Bölmə 2.3: Tətbiq

Məşğələ 2.3.1: Dəyərlər bəyannaməsinin hazırlanması

- Biz hər kəslə ədalətli rəftar edilməsini və hər kəsin özünü icmanın bir üzvü kimi hiss etməsini istəyirik
- Biz məktəbimizdəki bütün uşaqları və böyükləri düşünürük
- Biz bir-birimiz haqqında, malik olduğumuz ortağ və fərqli xüsusiyyətlər barədə öyrənməyi xoşlayırıq
- Biz bütün canlıların yaşadığı ortağ planetdə yaşadığımızı anlayaraq hərəkət edirik
- İnsanların aclıqdan, xəstəlikdən və yoxsulluqdan əzab çəkməsi bizi narahat edir
- Biz bir-birimizdən öyrənir və bildiklərimizi paylaşırıq
- Biz evdə və məktəbdə öyrəndiklərimizi əlaqələndiririk
- Biz problemləri bir-birimizə qulaq asaraq və birgə həll yolları taparaq həll edirik
- Biz nəyinsə doğru olmadığını görəndə buna qarşı çıxış edirik
- Biz dünyadakı bütün bitkilərə və heyvanlara dəyər veririk
- Biz tullantılardan yayınmağa və enerjiyə qənaət etməyə çalışırıq
- Biz məktəbimizin və dünyanın yaşamaq üçün daha yaxşı bir yerə çevrilməsinə kömək edirik

“B” köməkçi vərəqəsi: Öyrənmə və iştiraka əngəl olan potensial maneələr

Proqram 2: İnsan hüquqlarına əsaslanan inklüziv təhsil

Bölmə 2.3: Tətbiq

Məşğələ 2.3.3 Maneələr və imkanlar çevrələri

Biz uşaqların təhsil almaq və öyrənmək imkanını çətinləşdirən uşaq səviyyəsində müəyyən maneələr müəyyən edə bilərik. Lakin vurğulamaq lazımdır ki, məktəbə getməməyə və ya öyrənməməyə görə məsuliyyəti heç vaxt uşağın üzərinə qoymuruq. Mənsubiyyətindən asılı olmayaraq və həyat şəraiti nə qədər çətin olursa-olsun, bütün uşaqların təhsil almaq hüququ vardır. Uşaqların təhsil almağa çalışarkən üzləşdikləri maneələri aşkar etmək və aradan qaldırmaq məktəbin və icmanın vəzifəsidir. Çox zaman eşitdiyimiz fikirlərdən biri budur: “Uşaq dərəcə getmək istəmir”. Bu, uşağın niyə məktəbə getmək istəməməsi və məktəb və icmanın bunu dəyişmək üçün nə edə biləcəyi ilə bağlı müzakirə və refleksiyyaya başlamaq üçün yaxşı başlanğıc nöqtədir.

İşləmək zərurəti

Bəzi uşaqlar məktəbə getmək əvəzinə, ailənin dolanışığına kömək etmək üçün təzyiq altında ola bilər. Bu ailələr və uşaqlar adətən təhsilin uzunmüddətli perspektivdə faydasını görmürlər. Onlar çox yoxsul, yaşamaq üçün əlavə gəlirə ehtiyacı olan və ya siyasi münaqişələrin mənfi təsirinə məruz qalmış ailələr ola bilər. İşləyən uşaqların bəzilərinin öz ailələri ilə təması yoxdur və ya azdır və küçələrdə yaşayırlar. Onların istismar və sui-istifadə ilə üzləşmə riski yüksəkdir.

Xəstəlik və aclıq

Uşaqlar xəstə, ac və ya zəif qidalandıqları zaman yaxşı öyrənə bilmirlər. Çox zaman onlar dərəcə gəlmir və “yavaş öyrənən” şagirdlər kimi təsnif oluna bilirlər. Əgər onlara ehtiyac duyduqları diqqət yetirilməsə, onlar özlərini sinfin bir üzvü hiss etməyə və nəticədə məktəbi ata bilirlər. Onların xəstəliyinin və ya zəif qidalanmasının təsirləri onların fiziki və ya əqli məhdudiyətlər qazanmasına səbəb olarsa, bu, onların bütün həyatına təsir edəcəkdir.

Doğuşun qeydiyyatı

Bəzi ölkələrdə uşağın qeydiyyatda olduğuna dair sübut olmadığı halda onlar məktəbə gedə bilməz və ya ancaq bir neçə il məktəbə gedə bilirlər. Bu, xüsusilə qızlara, miqrantlara, mədəni azlıqlara və qaçqınlara təsir göstərə bilər.

Zorakılıq qorxusu

Uşaq məktəbdə zorakılıqla üzləşəndə ümumiyyətlə gəlməyə bilər. Zorakılıq dedikdə, həmyaşdılarının zorbalığı, fiziki aqressiya (məsələn, döymək), şifahi aqressiya, cinsi zorakılıq və ya qısınama ola bilər.

Əlillik

Bəzi ölkələrdə əlilliyi olan uşaqların əksəriyyəti məktəbə getmir. Bu, xüsusilə o zaman baş verir ki, məktəb və təhsil sistemlərində əlilliyi olan uşaqların inklüziv şəkildə daxil edilməsi üçün müvafiq qanunvericilik və proqramlar yoxdur. Bu uşaqlar mənfi münasibətlər və ya öyrənə bilməyəcəkləri ilə bağlı düşüncələrə görə heç vaxt məktəbə gəlməyə də bilirlər. Valideynlər və ya icma üzvləri də bəzən bilmir ki, bu uşaqların təhsil almaq hüququ var və onlar məktəbə getməlidir. Məktəbə getməyən əlilliyi olan uşaqların məktəbi yarımçıq qoymaq riskləri daha yüksəkdir, çünki təhsil və infrastruktur onların ehtiyaclarına uyğunlaşdırılmaya bilər.

Hamiləlik

Bəzi ölkələrdə və icmalarda hamilə qızlar məktəbdən kənarlaşdırılır və qayıtmalarına icazə verilmir.

Ailə səviyyəsində maneələr

Uşaq səviyyəsindəki maneələrdə olduğu kimi, uşaqlarını məktəblərə göndərmədiyinə görə valideynləri "günahlandırmaq" da faydalı deyil. Çox xaman "Valideynlərin uşaqlarını məktəbə göndərmək istəməməsi" dəyişməz bir fakt kimi qəbul edilir. Lakin, bu, valideynlərin niyə uşaqlarını məktəbə göndərmək istəməməsi və məktəb və icmanın bunu həll etmək üçün nə edə biləcəyini götür-qoy etmək üçün bir fürsətdir.

Yoxsulluq və təhsilin praktiki dəyəri

Yoxsul valideynlər çox zaman öz maliyyə yükləri ilə əlaqədar olaraq, hətta yaşayış üçün ən zəruri elementləri təmin etməkdə çətinlik çəkirlər. Buna görə də uşaqlar öz təhsilləri və gələcək həyatları hesabına ailənin dolanışığına kömək etməli olurlar. Bu xüsusilə o zaman baş verir ki, ailələr təhsilin onların gündəlik həyatlarında əhəmiyyətli rolu olmadığını düşünürlər. Valideynlər həmçinin düşünə bilər ki, uşaqları aşağı keyfiyyətli təhsil alacaq və uşaqların müəyyən işlərdə öyrənəcəyi bacarıqlar onların sinifdə öyrənəcəyi bacarıqlardan daha dəyərlidir.

Qeyri-adekvat qayğı

Pul qazanmaq ehtiyacı ilə bağlı olaraq, valideynlər ya müvəqqəti, ya da uzun müddətə evlərindən uzaqlaşa bilərlər (miqrasiya). Nəticədə onlar uşaqları ahıl yaşlı baba və ya nənələrinin və ya digərlərinin yanında qoya bilərlər. Bu şəxslər isə uşağa adekvat qulluq etmək üçün zəruri bilik, təcrübə və resurslara malik olmaya bilərlər. Pula çox ehtiyac olduğu təqdirdə, onlar təhsilə lazımi şəkildə qiymət verməyə bilərlər. Spirtli içki və ya narkotik maddə aludəçiliyi olan bəzi valideynlər isə adekvat qayğı göstərə bilmirlər.

İİV/QİÇS-lə bağlı ayrı-seçkilik və damğalama

Valideynləri QİÇS nəticəsində dünyasını dəyişmiş uşaqların valideynlərini itirməyən uşaqlarla müqayisədə məktəbə getmək ehtimalı daha aşağıdır. Bəzi ölkələrdə uşaqlar - xüsusilə qızlar bacı-qardaşlarına və ya xəstələrə qulluq etmək, yaxud ailəyə kömək üçün pul qazanmaq məqsədilə məktəbdən çıxarırlar. Digər hallarda isə, belə uşaqların "yoluxucu" olduğu hesab edilə bilər ki, nəticədə icma üzvləri və hətta müəllimlər onları fəal şəkildə məktəbdən kənarlaşdırırlar.

İcma səviyyəsində maneələr

Gender zəminində ayrı-seçkilik

Qadınların və kişilərin cəmiyyətdəki statusu və vəzifələri ilə bağlı ənənəvi inanclar qızların məktəbə çıxışını məhdudlaşdırır. Qadınların statusunun kişilərdən daha aşağı olduğu icmalarda qızlar çox zaman ev işi görmək üçün məktəbə getmir və evdə saxlanılır. Valideynlər qız övladlarının təhsilinə pul xərcləmək üçün bir səbəb görmürlər.

Mədəniyyət fərqləri və yerli ənənə

Dil, din və ya digər mədəni əlamətlərinə görə cəmiyyətdən fərqlənən ailələrdən olan uşaqların məktəbə getməsinə icazə verilməməsi riski xüsusilə böyükdür. Bəzən onlara standartlara cavab verməyən, seqreqasiya olunmuş təhsil müəssisələrində daha aşağı keyfiyyətli tədris və məhdud tədris materialları ilə təhsil almaq imkanı verilir. Onların ali təhsilə çıxış imkanları da digərləri ilə müqayisədə daha azdır. Bəzi icmalarda keyfiyyətli təhsildən faydalanmadan iş həyatına uşaqlıq dövründə başlamaq kimi yerli ənənə mövcuddur.

Mənfi münasibətlər

Fərqli vəziyyətdə olan uşaqlara, xüsusilə əlilliyi olan uşaqlara qarşı mənfi münasibətlər yəqin ki, bu uşaqların məktəbə getməsindəki ən böyük əngəldir. Mənfi münasibətlərə bütün səviyyələrdə rast

gəlinə bilər: valideynlər, icma üzvləri, məktəb və müəllimlər, dövlət məmurları və təcrid olunmuş uşaqların özləri arasında. Qorxular, tabular, utanc, cahillik, yanlış təsəvvürlər və digər səbəblər belə uşaqlara və onların vəziyyətlərinə qarşı mənfi münasibətləri stimullaşdırır. Bu uşaqlar və hətta onların ailələrinin özünəhərmət səviyyəsi aşağı düşsə, nəticədə onlar gizlənə və sosial təmaslardan çəkinə, öz icmalarının görünməz üzvlərinə çevrilə bilirlər. Bu isə birbaşa onların məktəbdən təcrid olunmasına gətirib çıxara bilər.

Məktəb səviyyəsində maneələr

Xərclər (birbaşa və gizli)

Bir çox yoxsul ailələr üçün məktəb rüsumları, imtahan rüsumları, məktəblərə və ya valideyn-müəllim assosiasiyalarına ianələr, hətta kitab, karandaş, məktəbli geyim forması və ya nəqliyyat xərci onların uşaqlarını məktəbə göndərməkdən çəkinmələrinə səbəb ola bilər.

Yerləşmə

Kənd ərazilərində - xüsusilə məktəb kənddən uzaqda yerləşəndə bəzən uşaqları evdə saxlayırlar. Xüsusilə qızlara gəldikdə, evlərin məktəbdən uzaq olması valideynləri qızlarını onların təhlükəsizliyi səbəbilə məktəbə göndərməkdən çəkindirə bilər. Əlilliyi olan uşaqlar da onları məktəbə aparan münasib nəqliyyat vasitəsi olmadıqda məktəbə getməyə bilirlər.

Dərs qrafiki

Məktəblərdə dərs qrafiki və təqvimləri uşaqların iş qrafikləri ilə uzlaşmaya bilər ki, bu da onların "həm öyrənə, həm işləyə" bilməsinə imkan vermir. Üstəlik qızların məktəbə getməsi onların ailədəki vəzifələri, məsələn ev işləri və ya daha azyaşlı uşaqlara qulluq kimi işləri ilə uzlaşmayanda qızlar məktəbdən çıxarıla bilər.

Texniki təchizat

Məktəblər adekvat texniki təchizata malik olmadıqda, bu da bəzi uşaqların məktəbə gəlməməsinin səbəblərindən biri ola bilər. Məsələn, menstruasiya dövründə olan yeniyetmə qızlar üçün ayrıca sanitariya qovşaqların olmaması onları məktəbə gəlməkdən çəkindirə bilər. Texniki təchizatın qeyri-adekvat olması xüsusilə əlilliyi olan uşaqlara mənfi təsir göstərə bilər.

Hazırlıq

Fərqli mənsubiyyətlərə və bacarıqlara malik olan uşaqların məktəbdən kənar qalmasının ən çox rast gəlinən səbəblərindən biri məktəbin və onun müəllimlərinin onlara dərs keçməyə hazır olmamasıdır. Onlar bu uşaqlara necə dərs keçməyi bilmirlər, çünki bu uşaqların öyrənməsinə kömək etmək üçün zəruri hazırlıq keçməyib və ya zəruri məlumatlılığa malik deyillər. Nəticədə bu uşaqlar məktəbə gəlsələr belə, digər uşaqlarla müqayisədə onlara daha az diqqət göstərilə və daha aşağı keyfiyyətli təhsil ala bilirlər.

Siniflərin ölçüləri, resurslar və iş yükü

Siniflərdə uşaq sayının çox olmasına bütün ölkələrdə rast gəlinir və fərqli mənsubiyyət və bacarıqlara malik olan uşaqların təhsilə cəlb edilməsinə mane ola bilər. Müəllimlər ağır iş yükü götürür və daha gərgin olurlar. Lakin sinfin ölçüsü inklüziv təhsilin uğurlu olması üçün mütləq əhəmiyyətli amil deyil - əgər münasibətlər müsbət və əlverişli olarsa. Fərqli mənsubiyyət və bacarıqlara malik uşaqların böyük siniflərə uğurla cəlb edildiyinə dair çoxsaylı nümunələr mövcuddur. Məktəb heyəti və inzibatçılar arasında yayılan münasibətlərlə əlaqəli maneələr çox zaman qeyri-adekvat maddi resursların yaratdığı maneələrdən daha böyük olur.

İstinadlar

- Booth, Tony, and Mel Ainscow. *The Index for Inclusion. A Guide to School Development Led by Inclusive Values. 4th Edition*. Cambridge: Index for Inclusion Network, 2016.
- Grimes, Peter, Marieke Stevens, and Arlene Dela Cruz. "Azərbaycanda əlilliyi olan uşaqlara dair biliklər, münasibətlər və təcrübələr," (Bakı: UNICEF, 2018).
- Azərbaycan Respublikası. "Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası." Bakı: Azərbaycan Respublikası, 1995.
- . "Təhsil haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı: Azərbaycan Respublikası, 2009.
- . "'2018–2024-cü illərdə Azərbaycan Respublikasında əlilliyi olan şəxslər üçün inklüziv təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Proqramı" Bakı: Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, 2017.
- BMT. "Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları haqqında" Konvensiya və onun Fakültativ Protokolu. Mənbə: <http://www.un.org/disabilities/documents/convention/convoptprot-e.pdf> (sonuncu dəfə baxılıb: 25/08/2014), 2006.
- . "Uşaq hüquqları haqqında" Konvensiya. Mənbə: <http://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/crc.aspx> (sonuncu dəfə baxılıb 22/09/2014), 1989.
- . İnsan Hüquqları haqqında Ümumi Bəyannamə. Paris: BMT, 1948.
- UNESCO. "Education for All 2000-2015: Achievements and Challenges. Efa Global Monitoring Report." Paris: UNESCO, 2015.
- UNICEF. "Webinar 2, Definition and Classification of Disability. Companion Technical Booklet." New York: UNICEF, 2014.
- . "Webinar 12, Teachers, Inclusive, Child-Centred Teaching and Pedagogy. Companion Technical Booklet." Nyu-York: UNICEF, 2014.

ⁱ BMT, "İnsan Hüquqları haqqında Ümumi Bəyannamə," (Paris: BMT, 1948).

ⁱⁱ "Uşaq hüquqları haqqında" Konvensiya (Mənbə: <http://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/crc.aspx> (sonuncu dəfə baxılıb 22/09/2014) 1989).

ⁱⁱⁱ "Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları haqqında" Konvensiya və onun Fakültativ Protokolu (Mənbə: <http://www.un.org/disabilities/documents/convention/convoptprot-e.pdf> (sonuncu dəfə baxılıb 25/08/2014)2006).

^{iv} Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası (Bakı: Azərbaycan Respublikası, 1995).

^v "Təhsil haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu (Bakı: Azərbaycan Respublikası, 2009).

^{vi} "2018–2024-cü illərdə Azərbaycan Respublikasında əlilliyi olan şəxslər üçün inklüziv təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Proqramı" (Bakı: Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, 2017).

^{vii} Mənbə: http://www.eenet.org.uk/what_is_ie.php

^{viii} Peter Grimes, Marieke Stevens və Arlene Dela Cruz, "Azərbaycanda əlilliyi olan uşaqlara dair biliklər, münasibətlər və təcrübələr," (Bakı: UNICEF, 2018).

^{ix} UNESCO, "Education for All 2000-2015: Achievements and Challenges. Efa Global Monitoring Report," (Paris: UNESCO, 2015).

^x İnsan Hüquqları haqqında Ümumi Bəyannamə

^{xi} "Uşaq hüquqları haqqında" Konvensiya

^{xii} "Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları haqqında" Konvensiya və onun Fakültativ Protokolu

^{xiii} eyni mənbə.

-
- ^{xiv} Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası
- ^{xv} "Təhsil haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu
- ^{xvi} Cədvəl buradan götürülüb: http://www.eenet.org.uk/what_is_ie.php
- ^{xvii} Tony Booth and Mel Ainscow, *The Index for Inclusion. A Guide to School Development Led by Inclusive Values. 4th Edition* (Cambridge: Index for Inclusion Network, 2016).
- ^{xviii} "Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları haqqında" Konvensiya və onun Fakültativ Protokolu
- ^{xix} UNICEF, "Webinar 12, Teachers, Inclusive, Child-Centred Teaching and Pedagogy. Companion Technical Booklet," (Nyu-York: UNICEF, 2014).
- ^{xx} eyni mənbə.
- ^{xxi} "Webinar 2, Definition and Classification of Disability. Companion Technical Booklet," (New York: UNICEF, 2014).
- ^{xxii} "Webinar 12, Teachers, Inclusive, Child-Centred Teaching and Pedagogy. Companion Technical Booklet."
- ^{xxiii} Booth and Ainscow, *The Index for Inclusion. A Guide to School Development Led by Inclusive Values. 4th Edition*.
- ^{xxiv} eyni mənbə, 30.